

تحلیلی بر عوامل مؤثر در رقابت‌پذیری شهری بر پایه روش سناریونویسی (مورد شناسی: شهر تبریز)

رسول قربانی* (استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز)

شمس‌اله کاظمی‌زاد (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز)

چکیده

تاریخ دریافت: ۲ بهمن ۱۳۹۶

تاریخ پذیرش: ۶ آبان ۱۳۹۷

توانایی شهرها برای حفظ موقعیت رقابتی‌شان در منطقه‌ای خاص با هدف بهبود کیفیت زندگی، از مسائل عمده آن‌ها برای توسعه است. هدف از رقابت‌پذیری شهری، ایجاد شرایط و چارچوبی است که در آن، هم بنگاه‌ها و هم جامعه بتوانند در یک زمان رقابت‌پذیر بوده و به تبع آن در جامعه رونق و کامیابی ایجاد کنند. تحقیق حاضر تلاش دارد با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در رقابت‌پذیری شهر تبریز پرداخته و جایگاه هر یک از مؤلفه‌ها و شاخص‌های رقابت‌پذیری شهری را مشخص کند؛ بنابراین دو سطح از محیط شهری شامل عوامل محیط خارجی و محیط داخلی مؤثر بر رقابت‌پذیری شهر تبریز شناسایی شد. به منظور شناسایی عوامل خارجی با استفاده از تحلیل PESTLE، فرصت‌ها و تهدیدها در شش حوزه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، تکنولوژیکی، قانونی و محیطی و برای شناسایی عوامل داخلی نیز با مطالعه نظرات محققان مختلف در چهار دسته عوامل انسانی، سازمانی، فیزیکی و اقتصادی گروه‌بندی شدند؛ سپس با به‌کارگیری تکنیک دلفی و اخذ آرای ۱۵ نفر خبره، زیرمؤلفه‌های عوامل خارجی و داخلی شناسایی شدند. پس از تبیین مؤلفه‌ها، به رتبه‌بندی و استخراج ماتریس تأثیرگذاری عوامل بر یکدیگر با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک پرداخته شد و حالت‌های باورکردنی در رقابت‌پذیری شهر تبریز با رویکرد آینده‌نگاری تدوین شد. برای شناسایی حالت‌های محتمل از میان آینده‌های باورکردنی، از مشارکت ۴۰ نفر از دانش‌آموختگان و مدیران اجرایی از طریق امتیازدهی براساس طیف لیکرت استفاده شد و ۲۸ حالت محتمل به‌دست آمد. نتایج نشان می‌دهد، از بین چهار سناریوی وضعیت‌های «مطلوب»، «بهبود»، «هشدار» و «بحران»، سناریوی وضعیت «بهبود» با امتیاز ۶۲٫۸ با شرایط رقابت‌پذیری شهر تبریز تناسب بیشتری دارد. در این سناریو توجه به تحقیق و توسعه و پیوند آن با بخش‌های اقتصادی، وجود امنیت نسبتاً پایدار برای افزایش جذب کارگران ماهر، ایجاد تغییرات در اقتصاد منطقه به‌واسطه فعالیت صنعتی و فعال شدن چند شهرک صنعتی در ناحیه شهری، تشویق، حمایت و تسهیل بسترهای کارآفرینی توسط دولت و افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی با تمرکز بر شهر از موارد مدنظر است.

کلید واژه‌ها:

رقابت‌پذیری شهری، سناریونویسی، تحلیل PESTLE، شهر تبریز.

* نویسنده مسئول: رسول قربانی

پست الکترونیک: ghorbani.rasoul@gmail.com

مقدمه

طی چند دهه گذشته، این ایده که شهرها در عرصه‌های مختلف و از جمله در عرصه اقتصادی به رقابت می‌پردازند، از موضوعات مهم مدیریت شهری بوده است و در تبیین توسعه اجتماعی و اقتصادی شهری نیز به‌طور فزاینده‌تر تمرکز بر حکمرانی محلی است (Esko, Lange, 2009: 31). بر این اساس، رقابت فضایی مداومی که بین شهرها برای سرمایه‌گذاری و جلب نخبگان و... وجود دارد، موجب باز شکل‌دهی توزیع فضایی از منابع، نه فقط درون یک کشور، بلکه در سطح بین‌المللی شده است و سیاست‌های شهری، ابزارهایی برای افزایش رقابت‌پذیری از طریق سرمایه‌گذاری و تولید شغل هستند (Begg, 1999: 798). شهرها با رقابت می‌توانند به اقتصاد خود در میان شهرهای دیگر رونق بخشند. یکی از مهم‌ترین بسترهای ایجاد شهری رقابت‌پذیر که قابلیت رقابت با شهرهای دیگر را در سطوح بین‌المللی داشته باشد، شناخت و توجه به شاخص‌های متداول و روز دنیا در عرصه رقابت است (قربانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۷). در این راستا بررسی رقابت‌پذیری شهری و جایگاه شهرها در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی از مؤلفه‌های مهم برای برنامه‌ریزی شهری است. با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش قصد دارد ضمن بیان مفاهیم رقابت‌پذیری شهری و ارائه مدل رقابت‌پذیری شهری که نشان‌دهنده روند شکل‌گیری رقابت در فعالیت‌های شهری است؛ به بررسی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار در رقابت‌پذیری شهر تبریز بپردازد تا عوامل کلیدی و عناصر محیطی خرد و کلان خارجی و داخلی را که بر رقابت‌پذیری این شهر تأثیر می‌گذارند، ارائه کند.

شهر تبریز به دلیل نزدیکی جغرافیایی و سایر قرابت‌ها با کشورهای آذربایجان، جمهوری خودمختار نخجوان، ارمنستان و ترکیه، از پتانسیل‌هایی همچون تولید

محصولات و ارائه خدمات فرامنطقه‌ای و فراملی در کنار نیروی انسانی کارآمد و محیط طبیعی با توان اکولوژیک بالا برخوردار است. این شهر به سبب مرکزیت اقتصادی، صنعتی، اداری و اعتبار بین‌المللی، مهاجرپذیرترین شهر استان آذربایجان شرقی و شمال غرب ایران، با ۱۵۵۸۶۹۳ نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵، یکی از بزرگ‌ترین قطب‌های اقتصادی ایران بوده و فعالیت‌های اقتصادی در این شهر در بخش‌های صنایع سنگین و سبک، صنایع غذایی، صنایع دستی و هنری، تجارت و خدمات متمرکز است. با توجه به پیشینه صنعتی و ساختاری تبریز، انتظار رقابت با شهرهای مهم کشور و حتی کشورهای همجوار مذکور در بخش‌های فراصنعتی، بازرگانی و مالی و گردشگری وجود دارد؛ بنابراین شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار در رقابت‌پذیری شهر تبریز می‌تواند به ترسیم آینده‌های محتمل مطلوب کمک کند. بر این اساس، سؤالات تحقیق به شرح ذیل می‌باشند: عوامل کلیدی پیشران در فرایند رقابت‌پذیری شهر تبریز کدامند؟ سناریوهای محتمل و مطلوب در توسعه رقابت‌پذیری شهر تبریز کدامند؟

پیشینه تحقیق

در سال اخیر موضوع رقابت‌پذیری شهری مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفته و تجارب مطلوبی در این زمینه به دست آمده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: براساس مطالعات صورت‌گرفته در هند، عوامل رقابت‌پذیری شهرها در حوزه‌های سرمایه انسانی، هزینه‌ها، زیرساخت و محیط اجتماعی و عوامل کسب‌وکار و ریسک تقسیم‌بندی شده است (Sharma, 2006).

جین و شین^۱ (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «اندازه‌گیری رقابت‌پذیری شهری شهرهای چین در سال ۲۰۰۰» سه بُعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را به عنوان اصلی‌ترین ابعاد ارزیابی رقابت‌پذیری شهری در نظر گرفته‌اند که با به‌کارگیری مؤلفه‌هایی از قبیل: عملکرد اقتصادی، ساختار و ظرفیت اقتصادی، بازاریابی، منابع انسانی، کیفیت زندگی، سطح توسعه شهری، طرح‌ها و اقدامات دولتی و کیفیت محیط زیست و همچنین شاخص‌های مربوط به هر یک از این مؤلفه‌ها، رقابت‌پذیری شهری اندازه‌گیری شده است.

کان^۲ و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «اندازه‌گیری رقابت‌پذیری شهری براساس شاخص‌های نوآوری»، شش شهر حومه‌ای در کره جنوبی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. برای تحلیل موضوع ۲۰ معیار نوآوری انتخاب شده، با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به هر کدام از معیارها وزن داده شده و نقاط قوت و ضعف هر یک از شهرها بررسی شده است. نتایج تحقیق نشان داد که شهر دیجون، دارای توان رقابت‌پذیری بالایی در بین شش شهر برخوردار است. برونچین^۳ و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «شاخص‌های اندازه‌گیری رقابت‌پذیری شهری در سطح ملی و بین‌المللی» شهر کائوناس در کشور لیتوانی را بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان داده است که مفاهیم رقابت‌پذیری شهری و منطقه‌ای با هم رابطه نزدیکی دارند و هیچ شهری به‌ویژه از یک کشور کوچک، نمی‌تواند مستقل از یک سیستم شهری، منطقه‌ای، ملی، اقتصادی و اجتماعی سلسله‌مراتب بزرگ‌تر عمل کند.

سینگال^۴ و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «یک مدل ارزیابی برای رقابت‌پذیری شهری: برنامه‌ای برای شهرهای انگلستان» چهار شهر انگلستان را با مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره، فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی و دلفی بررسی کرده‌اند و در تحقیق خود از شاخص‌هایی همچون محیط فیزیکی، سرمایه اجتماعی، امور مالی، توسعه، سرمایه‌گذاری و پتانسیل‌های شغلی، استفاده کرده‌اند. نهایتاً در نتیجه‌گیری، بر همکاری در زمینه‌هایی همچون بازسازی فضای کسب‌وکار و راهبرد ترویج رقابت‌پذیری شهری تأکید شده است.

فروزنده دهکردی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی منطقه‌ای با استفاده از برنامه‌ریزی بر مبنای سناریوها؛ تبیین الگوی چشم‌انداز ناحیه کاشان»، منابع رقابت‌پذیری شهرها در ده موضوع چشم‌انداز مشترک، سرمایه فکری، نیروی کار ماهر، شاخص‌های فرهنگی و کیفیت زندگی، ساختار اقتصادی، زیرساخت‌ها، تأمین مالی، هزینه انجام فعالیت‌های اقتصادی، شبکه‌ها و نهادهای محلی طبقه‌بندی شده و با استفاده از روش SWOT به تدوین راهبردهای رقابت‌پذیری منطقه مورد مطالعه اقدام کرده است.

وارث و همکاران (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان «تأثیر رقابت‌پذیری جهانی بر کامیابی اقتصادی کشورها: ارائه مدلی برای ارتقای رقابت‌پذیری ملی ایران» با استفاده از روش تحلیل همبستگی متعارف و آنتروپی شانون انجام داده‌اند. نتایج تحلیل همبستگی بر روی داده‌های ۱۳۹ کشور جهان طی سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ نشان می‌دهد، سه رکن دسترسی به تکنولوژی، زیرساخت و آموزش‌های علمی و کاربردی اهمیت بیشتری داشته‌اند. ربیع و خواجه‌بویی (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «تبیین راهبردهای رقابت‌پذیری شهر تهران»، ابتدا

1- Jiang and Shen

2- Kwon

3- Bruneckiene

4- Singhal

مبانی نظری تحقیق

- رقابت پذیری شهری؛ تعاریف و مفاهیم

رقابت پذیری شهری به توانایی یک شهر برای تولید و به وجود آوردن بازار یک مجموعه از محصولات (کالا و خدمات) با ارزش عالی گفته می شود که (نه لزوماً کمترین قیمت) در ارتباط با محصولات مشابه شهرهای دیگر است (Kresl, 2007: 171).

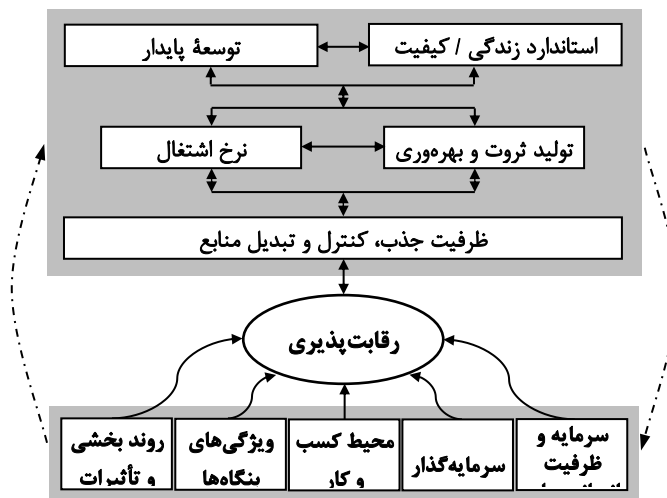
رقابت پذیری شهری را توانایی اقتصاد شهری در رشد مستمر، یا حفظ استاندارد زندگی می دانند (www.gucp.org/en, 2008). مرکز صنعت و تجارت لندن (۲۰۰۸) توانایی شهرها در جذب سرمایه گذاری، ثبات اقتصادی، تسهیل در کسب و کار و محیط قانونی را متغیر رقابت پذیری شهرها می داند (اسکندری ثانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۳). در واقع هدف اصلی، ایجاد شرایط و چهارچوبی است که در آن هم بنگاهها و هم جامعه بتوانند در یک زمان، رقابت پذیر بوده و به تبع آن در جامعه رونق و کامیابی ایجاد کنند (داداش پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۳۲). یانگ کیانگ از دانشگاه اقتصاد و مالی تگزاس، ضمن مرور ادبیات رقابت پذیری شهرها، از جمله عوامل مؤثر بر رقابت پذیری شهری را عملکرد اقتصادی، استانداردهای زندگی، کارایی محیط تجاری، کارایی مدیریت شهری و زیرساخت می داند (Yongqiang, 2005؛ به نقل از: ربیعه و خواجهویی، ۱۳۹۲: ۴۱).

با توجه به تعاریف مذکور، در رقابت پذیری شهری ظرفیت یک شهر برای جذب، کنترل و تبدیل منابع محدود به ثروت و ایجاد شغل و در نهایت برای دستیابی به توسعه پایدار و بهبود سطح زندگی ساکنان محلی در مقایسه با سایر شهرها مورد تأکید است. شکل (۱) مدل نظری رقابت پذیری شهری را نشان می دهد.

وضعیت شهر تهران را از نظر ۹ متغیر رقابت پذیری شامل: رشد اقتصادی، تولید ناخالص داخلی، هزینه زندگی، کیفیت زندگی، زیرساخت اطلاعاتی و اقتصادی شهری، ریسک اقتصادی و امنیت شهری، کارایی محیط کسب و کار، کارایی محیط خدمات مالی و ارتباطات تجاری با سایر شهرهای در حال توسعه مقایسه کرده اند و با استفاده از نتایج به دست آمده و به کارگیری ماتریس SWOT و SPACE راهبرد مناسب رقابتی برای شهر تهران ارائه شده است. جامعه آماری تحقیق شامل ۷۰ شهردر حال توسعه دنیا بود. یافته هانشان می دهد که بهترین راهبرد رقابتی برای شهر تهران، وضعیت تدافعی است.

شریف زادگان و ندایی طوسی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «چارچوب توسعه فضایی رقابت پذیری منطقه ای در ایران؛ مورد پژوهی استان های ۳۰ گانه» با بررسی نسبتاً جامعی از ادبیات نظری رقابت پذیری و با استفاده از متغیرهای مستقل رقابت پذیری منطقه ای شامل تخصصی سازی و کاهش تنوع تولید، افزایش تجارت منطقه، زیرساخت های تولید، خوشه ای شدن، کیفیت تقاضا، برون دادها و درون دادهای نوآوری، سرمایه های انسانی، سرمایه های خلاقیت، منطقه مصرفی و فعالیت های دانشی فرهنگی، اقدام به تدوین مدل تحلیلی رقابت پذیری در کشور ایران پرداخته اند.

بررسی پیشینه خارجی پژوهش گویای آن است که مطالعات متنوعی در خصوص رقابت پذیری شهرها در قالب شاخص های مختلف انجام شده است؛ اما در بررسی عمده مدل های رقابتی مورد استفاده در تحلیل موضوعات سطح ملی، بیشتر مدل ها بر عوامل اقتصادی تأثیرگذار بر رقابت پذیری شهری تأکید کرده اند؛ این درحالیست که در مطالعات اخیر پیرامون موضوع رقابت پذیری شهری در سطح جهانی، علاوه بر عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی و زیست محیطی نیز مورد توجه می باشند.

شکل ۱. مدل نظری رقابت پذیری شهری
(منبع: نگارندگان با اقتباس از (Begg, 1999; 802))

- عناصر تشکیل رقابت پذیری شهری

عناصر رقابت پذیری شهری که بسترساز رقابت یک شهر می‌باشند، به پنج عنصر چشم‌اندازسازی شهری، کارآفرینی، تخصص‌گرایی، انسجام اجتماعی و حکمروایی شهری قابل تقسیم هستند (Ratcliffe, 2009؛ به نقل از: عسگری، ۱۳۹۰). که در ادامه توضیح مختصری در ارتباط با آن‌ها ارائه می‌شود.

الف) چشم‌اندازسازی شهری: چشم‌انداز عبارت است از ارائه یک تصویر مطلوب و قابل دستیابی که منظر و دورنمایی در افق بلندمدت فراروی مدیریت عمومی جامعه (مدیریت شهری) قرار می‌دهد و دارای ویژگی جامع‌نگری، آینده‌نگری، ارزش‌گرایی و واقع‌گرایی است (عزمی، ۱۳۸۷: ۹۹). چشم‌انداز، هسته اصلی موفقیت، ارتقای سازمانی و خودارتقای مستمر است. چشم‌انداز شیوه‌ای از اندیشیدن و به سود عمل و علیه سرنوشت‌گرایی است. در چشم‌انداز، آنچه در آینده روی خواهد داد، نتیجه اعمال و اقدامات کنونی است. عموماً چشم‌انداز تلاش دارد تا به این سؤال که «این شهر یا

منطقه توان بالقوه چه چیزی شدن را دارد؟» پاسخ دهد (گلکار، ۱۳۸۴: ۲۶)

ب) کارآفرینی: چالش اساسی و مشترک برای تمام شهرهای جهان، کسب سهم از رقابت است و کارآفرینی کلید رقابت است. شهری در آینده موفق می‌شود که ضمن ایجاد محیطی آرام و نوآور، زمینه‌های فعالیت گروه‌ها و افراد را فراهم می‌سازد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۱). شهرهای موفق آینده کسانی خواهد بود که در ایجاد محیطی که در آن افراد و سازمان‌های خلاق و نوآور بتوانند جمع شوند، رشد کنند و موفق شوند. محیط خلاق روندی است که در آن ایده‌های جدید و نو تولید می‌شود؛ ولی محیط نوآور بیانگر محیطی است که فرایند موردنظر به‌علت آن پیاده‌سازی و اجرا شده‌است.

ج) تخصص‌گرایی: همه مدیران شهری باید در این اصل که هر شهر یا شهرک می‌تواند در یک چیز بهترین در جهان باشد، کار کنند. سیاست‌ها، برنامه‌ها و پیشنهادها متعاقباً باید به تناسب شرایط منحصر به فرد هر منطقه طراحی شود. همچنین برای این ویژه‌بودن

- عناصر ساختاری رقابت پذیری شهری

تعریف فرایند کلی شکل گیری رقابت پذیری شهر و همچنین عوامل مهم عناصر ساختاری آن‌ها که بر شکل گیری نتایج فعالیت‌های شهری تأثیر می‌گذارند، اهمیت زیادی دارد. از نظر بگ^۱ (۱۹۹۹) درک عوامل بهبود رقابت پذیری شهرها در بازارهای ملی و بین‌المللی به شناسایی موقعیت فعلی آن‌ها و پیش‌بینی‌های احتمالی برای سیاست توسعه بیشتر شهر به‌طور مؤثری کمک می‌کند. در پژوهش حاضر، دو دسته عوامل محیط داخلی و عوامل محیط خارجی شناسایی می‌شوند. اگرچه محیط خارجی شهری در ادبیات نظری معمولاً به دو سطح تقسیم شده است (سطوح جهانی و ملی)؛ اما در این پژوهش سطح مشترکی از محیط خارجی شهری شناسایی می‌شود. مهم‌ترین عوامل خارجی محیط شهری براساس تحلیل PESTLE از شش عامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، تکنولوژیکی، قانونی و محیطی تشکیل شده است. مهم‌ترین عوامل داخلی محیط شهری نیز براساس تجزیه و تحلیلی از نظریه‌ها و نظرات دانشمندان مختلف بین‌المللی مربوط به مسائل رقابت پذیری شهری شناسایی شده‌اند که شامل چهار عامل انسانی، سازمانی، فیزیکی و اقتصادی هستند. نهایتاً همه عوامل داخلی و خارجی شهری، سیستم کاملی را ایجاد می‌کنند که در آن همه عوامل وابسته به هم هستند (شکل ۲).

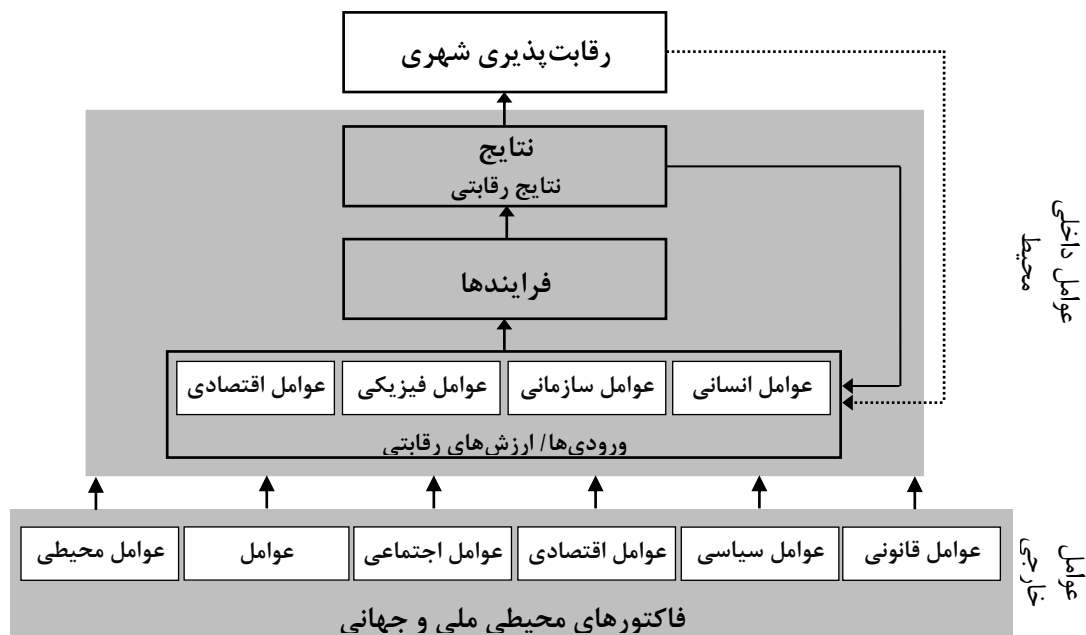
باید دارایی‌های ویژه هر سرزمین را شناسایی کند و برای حفظ و ارتقای آن‌ها تا مرز مشخصی قدم بردارد. تخصص‌گرایی برای شهرها مانند کارآفرینی، نیاز به خلاقیت و نوآوری دارد.

د) انسجام اجتماعی: انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان یک جامعه دارد. به عبارتی انسجام در کل، ناظر به میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است (گل‌شیری اصفهانی و همکاران؛ ۱۳۸۸: ۱۴۹). افزایش انسجام اجتماعی، باعث کاهش عدم‌اطمینان در سیاست‌ها، کاهش نوسان‌های اقتصادی و افزایش امنیت دارایی‌های فیزیکی و ذهنی افراد می‌شود که به نوبه خود، باعث افزایش ظرفیت جامعه برای گسترش سرمایه‌گذاری‌های خارجی و پذیرش فناوری‌های جدید می‌شود (کریمی موعاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۰). انسجام اجتماعی را می‌توان روح اجتماعی در فرایند توسعه دانست که شرط لازم را برای جامعه فراهم می‌کند تا از حداکثر توان تولیدی خویش استفاده کند.

ه) حکمروایی شهری: حکمروایی شهری بیانگر نوع و کیفیت حکومت محلی است که به نوبه خود در تسهیل شروع یک کسب‌وکار جدید در شهر تأثیرگذار است. با داشتن چنین شهری می‌توان به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری‌ها ایجاد انگیزه کرد و زمینه‌های دستیابی به رقابت پذیری شهری و اقتصاد محلی پایدار را فراهم کرد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۳). حکمروایی شهری تحت تأثیر اهمیت یافتن رویکرد رقابت‌پذیری شهری، دچار تحولاتی به ترتیب زیر شده است:

اهمیت دادن به بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری آن، ایجاد ظرفیت‌های نهادی و انسانی برای توسعه اقتصاد شهری، تسهیل محیط کسب‌وکار و اقدامات انگیزشی برای جذب سرمایه، توجه به برنامه‌بازاریابی شهری و برندسازی شهری، اهمیت به کیفیت محیطی و توسعه زیرساخت‌ها و خدمات.

1- Begg (1999)

شکل ۲. مدل رقابت پذیری شهر
(منبع: نگارنگان با اقتباس از (Sinkiene, 2009; 50))

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است. با بهره‌گیری از رویکرد سیستمی روابط داده و ستانده، شهر رقابت‌پذیر را در ارتباط با محیط داخل و خارج شهر مورد بررسی قرار داده و پس از استخراج پیش‌ران‌های کلیدی اقدام به آینده‌نگاری کرده‌است. انواع روش‌های آینده‌نگاری را می‌توان در پنج روش کلی اثبات‌گرایی، پسااثبات‌گرایی، سنجش‌گرایی، ساخت‌گرایی و مشارکتی دسته‌بندی کرد که در این تحقیق، روش ماتریس اثرات متقاطع منتج از اثبات‌گرایی و تکنیک دلفی منتج از پسااثبات‌گرایی و تلفیق تحلیل کمی و کیفی منتج از روش مشارکتی استفاده شده‌است.

به‌منظور شناسایی عوامل خارجی با استفاده از تحلیل PESTLE^۱ فرصت‌ها و تهدیدها در شش حوزه

۱- تحلیل PESTLE برای شناسایی فرصت‌های پیش‌رو و همچنین خطرهای احتمالی گسترش هر مجموعه مؤثر است. در نتیجه، این روش با یک کار سازمانی به کاهش خطرهای محتمل از سوی ابعاد ناشناخته محیط اقدام

اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، تکنولوژیکی، قانونی و محیطی گروه‌بندی شدند و همچنین شناسایی عوامل داخلی نیز با مطالعه نظرات دانشمندان مختلف در چهار دسته عوامل انسانی، سازمانی، فیزیکی و اقتصادی گروه‌بندی شد؛ سپس با به‌کارگیری تکنیک دلفی و اخذ آرای ۱۵ نفر خبره، زیرمؤلفه‌های عوامل خارجی و داخلی رقابت‌پذیری شهری شناسایی شدند. به‌منظور رتبه‌بندی و استخراج ماتریس تأثیرگذاری عوامل شناسایی شده در تحقیق بر یکدیگر، از نرم‌افزار میک‌مک^۲ استفاده شده‌است و حالت‌های باور کردنی در

می‌کند (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲ به نقل از: Bloomberg, 2012).
۲. عموماً این تحلیل به ارزیابی محیط در ابعاد ماکرو و کلان و همچنین ارزیابی زمان حال می‌پردازد (Hill and Jones, 2013: 528). زیرا عوامل کلان این توانایی را دارند تا تغییرات اساسی را در محیط و مجموعه ایجاد کنند؛ برای نمونه، یک بنگاه اقتصادی ممکن است تحت‌تأثیر تدابیر سیاستی جدید و قوانین مالیاتی تازه‌وضع شده قرار گیرد؛ درحالی که آن بنگاه تأثیری در اتخاذ این تصمیمات نداشته‌است (Husso, 2011: 7). نام تحلیل PESTLE از ابتدای عوامل سیاسی (Political)، اقتصادی (Economic)، اجتماعی (Social)، تکنولوژی (Technological)، حقوقی (Legal) و محیطی (Environmental) استخراج شده‌است.

سیاست مالیات ملی، توسعه منابع انسانی، تعرفه‌ها، ابتکارات اقتصاد کلان و صنعت، سایر شرایط سیاست عمومی، سطح دسترسی، مهارت‌های نیروی کار و غیره محیط فعالیت و زندگی یک شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهند (Uropean Commission, 1999: 242; Webster & Muller, 2000). شناسایی مهم‌ترین عوامل خارجی رقابت پذیری شهر تبریز شامل عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، تکنولوژیکی، قانونی و محیطی براساس تحلیل PESTLE و شناسایی زیرمؤلفه‌های آن با اخذ آرای ۱۵ نفر خبره انجام گرفته است (جدول ۲).

رقابت پذیری شهر تبریز با رویکرد آینده‌نگاری تدوین شده است. همچنین برای شناسایی حالت‌های محتمل از میان آینده‌های باورکردنی، از مشارکت ۴۰ نفر از دانش‌آموختگان و مدیران اجرایی از طریق امتیازدهی براساس طیف لیکرت استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

- عوامل خارجی مؤثر در رقابت پذیری شهر تبریز شناسایی عوامل مؤثر بر محیط شهری که بیشترین تأثیر را بر رقابت پذیری شهری دارند، از شناسایی عوامل خارجی آغاز می‌شود. سیاست‌های ملی و بین‌المللی مانند ساختار اقتصاد ملی، سطح نوآوری،

جدول ۲. مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های محیط خارجی رقابت پذیری شهر تبریز

عوامل اقتصادی	عوامل اجتماعی - فرهنگی	عوامل سیاسی
- ساختار اقتصادی کلان - قوانین و سیاست‌های مالی - دسترسی به سرمایه - توزیع ثروت - فعالیت شرکت‌های خارجی	- مدیریت اجتماعی - کیفیت زندگی - سرانه تحصیلی و آموزشی - نرخ بیکاری - نرخ مهاجرت	- آمایش سرزمین و تدوین سیاست‌های اجرایی - متولیان منطقه‌ای و مسئولان نهادی - امنیت منطقه‌ای و ملی - سیاست‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی - مشارکت بخش خصوصی
عوامل تکنولوژیک	عوامل قانونی (حقوقی)	عوامل محیطی - اکولوژیکی
- اشاعه فناوری‌های نوین - سیاست توسعه تکنولوژی - سهم بودجه در تولید و اشاعه فناوری	- پیش‌بینی مجوزهای لازم توسعه اقتصادی - توافقات و حقوق بین‌المللی	- برخورداری از منابع طبیعی منطقه‌ای و ملی - آلاینده‌ها و بلایای طبیعی - دسترسی به جاده، راه آهن و خطوط هوایی - محیط فیزیکی شهر

(منبع: گردآوری براساس تحلیل PESTLE توسط نگارندگان (۱۳۹۶) و با اقتباس از (Sinkiene, 2009))

غیرقابل کنترل، چشم‌انداز اقتصادی و استراتژیک، چشم‌انداز عوامل ساختاری - پویا و چشم‌انداز عوامل داخلی انجام گرفته است (Sinkiene, 2007: 6) و زیرمؤلفه‌های آن با اخذ آرای ۱۵ نفر خبره شناسایی شده است (جدول ۳).

- عوامل داخلی مؤثر در رقابت پذیری شهر تبریز عوامل داخلی محیط شهری بیشترین اهمیت را برای نتایج فعالیت‌های شهری دارند؛ بنابراین براساس تجزیه و تحلیلی که از پژوهش‌های انجام یافته به عمل آمده، عوامل داخلی مؤثر در رقابت پذیری شهری در پنج گروه چشم‌انداز، چشم‌انداز عوامل قابل کنترل و

جدول ۳. مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های محیط داخلی رقابت‌پذیری شهر تبریز

عوامل فیزیکی (استعدادهای سرزمینی)	عوامل اقتصادی (ساختار اقتصادی)
<ul style="list-style-type: none"> - آب و هوا، منابع آب و انرژی - سیستم‌های دفع زباله - استفاده از زمین و کاربری اراضی - دارایی‌های زیست‌محیطی - توسعه زیرساخت‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - وضعیت اقتصاد خرد - سیاست مالی - وضعیت خوشه‌های صنعتی - سیاست بسط فناوری - ایجاد صنایع جدید توسعه فناوری‌های تولید
عوامل انسانی (منابع انسانی)	عوامل سازمانی (محیط نهادی و فرهنگی)
<ul style="list-style-type: none"> - جمعیت‌شناسی - برابری جنسیتی - کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری - رفاه جامعه محلی - سبک زندگی - اثربخشی سیستم‌های بهداشتی و درمانی - ترسیم چشم‌انداز و برنامه‌ریزی پویا 	<ul style="list-style-type: none"> - ثبات سیاسی - سیاست‌های تشویقی صادرات - مدیریت دولت محلی - دسترسی منطقه‌ای و خارجی - توسعه ارتباطات و کسب‌وکار - سرمایه اجتماعی - میزان جرم - توسعه ICT - شاخص حقوق قانونی - قانونگذاری و قوانین عرصه بین‌المللی - عوامل و فرایندهای قانونگذاری - ثبات قانونی

(منبع: گردآوری براساس آرای خبرگان توسط نگارندگان (۱۳۹۶) و با اقتباس از (Sinkiene, 2009))

- ماتریس تحلیل اثرات متقاطع

پس از تعیین عوامل محیط داخلی و خارجی در رقابت‌پذیری شهری، از روش تحلیل ماتریس اثرات متقاطع برای تبیین تأثیرگذاری عوامل در رقابت‌پذیری شهری استفاده شده است. نرم‌افزار میک‌مک برای اجرای این روش ابداع شده است. روش این نرم‌افزار بدین شکل است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر را شناسایی کرده و پس از وارد کردن آن‌ها در ماتریس اثرات، میزان ارتباط میان این متغیرها نسبت به هم توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. متغیرهای موجود در سطرها بر روی متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند. بدین ترتیب متغیر سطرها، تأثیرگذار و متغیر ستون‌ها، تأثیرپذیر می‌باشند و میزان ارتباط نیز با اعداد صفر تا ۳ سنجیده می‌شود. عدد صفر

به منزله بدون تأثیر، عدد ۱ تأثیر کم، عدد ۲ تأثیر متوسط و عدد ۳ تأثیر زیاد است (Arcade, J; Godet, M; Meunier, F & Roubelat, F.2009:61). نحوه پراکنش عوامل بر روی نمودار میک‌مک گویای آن است که سیستم در چه وضعیتی قرار دارد. این عوامل در مجموع به پنج دسته تقسیم می‌شوند.

۱- عوامل تعیین‌کننده یا تأثیرگذار: این عوامل بیشتر تأثیرگذار و کمتر تأثیرپذیرند؛ تغییرات مطلوب سیستم بیشتر به این عوامل بستگی دارد؛ از این رو کنترل و هدایت این عوامل بسیار مهم است.

۲- عوامل دو وجهی: این عوامل، همزمان به صورت بسیار تأثیرگذار و بسیار تأثیرپذیر عمل می‌کنند و عمدتاً در قسمت شمال شرقی نمودار قرار می‌گیرند. طبیعت این عوامل با ناپایداری آمیخته است؛ زیرا هر عمل و

می گیرند؛ اما در سیستم های ناپایدار بیشتر به سمت غرب و شمال غرب تمایل دارند.

۵- عوامل تنظیمی: این عوامل که در نزدیکی مرکز ثقل نمودار قرار می گیرند، می توانند به تناوب به عنوان عوامل اهرمی ثانویه، عوامل ریسک ثانویه، یا عوامل هدف ضعیف عمل کنند. این نوع عوامل در سیستم مورد مطالعه وجود ندارد.

تعداد عوامل شناسایی شده در زمینه رقابت پذیری شهری تبریز ۵۳ عامل است؛ بنابراین ابعاد ماتریس ۵۳*۵۳ است. براساس نتایج حاصل از نرم افزار، درجه پُر شدگی ماتریس طراحی در تحقیق حاضر ۵۲,۶ درصد است. در جدول (۴) تعداد تکرار اعداد صفر (نبود رابطه)، ۱ (رابطه ضعیف)، ۲ (رابطه متوسط) و ۳ (رابطه قوی) نشان داده شده است.

تغییری بر روی آن ها، واکنش و تغییری را بر روی سایر عوامل در پی خواهد داشت؛ بنابراین از حساسیت بالایی برخوردارند و نیازمند نظارت و کنترل مداوم می باشند.

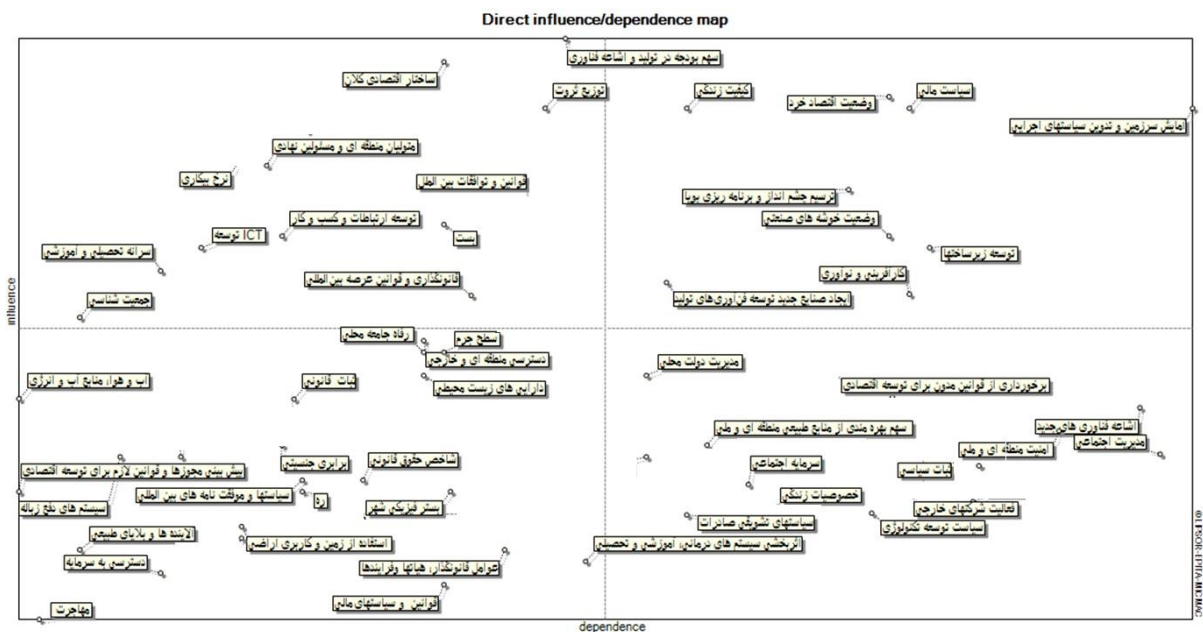
۳- عوامل مستقل یا مستثنی: این عوامل دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایین هستند. آن ها در قسمت جنوب غربی نمودار قرار می گیرند و دارای کمترین ارتباط با سیستم هستند. این عوامل عمدتاً نه باعث توقف یک عامل و نه باعث تکامل آن می شوند.

۴- عوامل تأثیرپذیر یا نتیجه: این عوامل تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند و نسبت به تغییر و تکامل عوامل تأثیرپذیر و دو وجهی بسیار حساس و وابسته می باشند. عوامل تأثیرپذیر در بهترین حالت در سیستم های پایدار در ناحیه جنوب شرقی نمودار قرار

جدول ۴. درجه پُرشدگی ماتریس طراحی شده در پژوهش

شرح	۰	۱	۲	۳	مجموع	درجه پُرشدگی
مقدار	۱۳۸۱	۹۵۰	۳۸۹	۱۷۴	۲۹۱۶	۵۲,۶٪
درصد	۴۷,۲	۳۲,۵	۱۳,۳	۶	۱۰۰	

(منبع: یافته های نگارندگان، ۱۳۹۶)

نمودار ۱. نمودار پراکندگی عوامل مؤثر در رقابت پذیری شهر تبریز

(منبع: یافته های نگارندگان، ۱۳۹۶)

مطالعه در تحقیق را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، پراکنش عوامل در این شکل به صورت صفحه‌ای بوده که گویای حالت ناپایدار سیستم است. در جدول ۵ رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری شهر تبریز براساس میزان تأثیرگذاری و در جدول ۶ رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری شهر تبریز براساس میزان تأثیرپذیری نشان داده شده است.

به‌منظور تحلیل ماتریس اثرات متقاطع T ابتدا بایستی درک کلی از وضعیت پایداری و ناپایداری سیستم به‌دست آورد. همان‌طور که اشاره شد، پراکنش عوامل بر روی نمودار خروجی میک‌مک، نشان‌دهنده این موضوع است که اگر پراکنش عوامل به صورت L باشد، سیستم پایدار و در غیر این صورت سیستم ناپایدار است. نمودار (۱) تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل مورد

جدول ۵. رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری شهر تبریز براساس میزان تأثیرگذاری

رتبه	عوامل	امتیاز	رتبه	عوامل	امتیاز
۱	آمایش سرزمین و تدوین سیاست‌های اجرایی	۷۱	۲۸	آب و هوا، منابع آب و انرژی	۳۹
۲	ساختار اقتصادی کلان	۶۹	۲۹	سراشته تحصیلی و آموزشی	۳۸
۳	وضعیت اقتصاد خرد	۶۶	۳۰	پیش‌بینی مجوزهای لازم توسعه اقتصادی	۳۷
۴	متولیان منطقه‌ای و مسئولان نهادی	۶۵	۳۱	برابری جنسیتی	۳۶
۵	توزیع ثروت	۶۵	۳۲	آلاینده‌ها و بلایای طبیعی	۳۵
۶	سیاست مالی	۶۴	۳۳	ثبات سیاسی	۳۵
۷	نرخ بیکاری	۶۴	۳۴	برخوردار از منابع طبیعی منطقه‌ای و ملی	۳۴
۸	ترسیم چشم‌انداز و برنامه‌ریزی پویا	۵۷	۳۵	سیستم‌های دفع زباله	۳۴
۹	سهم بودجه در تولید و اشاعه فناوری	۵۵	۳۶	امنیت منطقه‌ای و ملی	۳۳
۱۰	توسعه زیرساخت‌ها	۵۴	۳۷	سرمایه اجتماعی	۳۳
۱۱	وضعیت خوشه‌های صنعتی	۵۳	۳۸	شاخص حقوق قانونی	۳۳
۱۲	توسعه ارتباطات و کسب‌وکار	۵۳	۳۹	فعالیت شرکت‌های خارجی	۳۲
۱۳	توسعه ICT	۵۲	۴۰	مشارکت بخش خصوصی و دولتی	۳۲
۱۴	نرخ مهاجرت	۵۰	۴۱	سبک زندگی	۳۱
۱۵	ایجاد صنایع جدید و توسعه فناوری‌های تولید	۴۹	۴۲	مدیریت اجتماعی	۳۱
۱۶	کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری	۴۸	۴۳	توافقات و حقوق بین‌المللی	۳۱
۱۷	قانونگذاری و قوانین عرصه بین‌المللی	۴۸	۴۴	سیاست‌های تشویقی صادرات	۲۹
۱۸	کیفیت زندگی	۴۷	۴۵	سیاست توسعه تکنولوژی	۲۹
۱۹	جمعیت‌شناسی	۴۷	۴۶	سیاست بسط فناوری	۲۹
۲۰	دسترسی منطقه‌ای و خارجی	۴۴	۴۷	استفاده از زمین و کاربری اراضی	۲۸
۲۱	میزان جرم	۴۴	۴۸	دسترسی به جاده، راه‌آهن و خطوط هوایی	۲۷
۲۲	رفاه جامعه محلی	۴۳	۴۹	اثربخشی سیستم‌های بهداشتی و درمانی	۲۶
۲۳	اشاعه فناوری‌های نوین	۴۳	۵۰	عوامل و فرایندهای قانونگذاری	۲۶
۲۴	ثبات قانونی	۴۳	۵۱	محیط فیزیکی شهر	۲۶
۲۵	مدیریت دولت محلی	۴۱	۵۲	دسترسی به سرمایه	۲۵
۲۶	دارایی‌های زیست‌محیطی	۴۱	۵۳	قوانین و سیاست‌های مالی	۲۴
۲۷	سیاست‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی	۴۱			

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶)

جدول ۶. رتبه بندی عوامل مؤثر بر رقابت پذیری شهر تبریز بر اساس میزان تأثیر پذیری

رتبه	عوامل	امتیاز	رتبه	عوامل	امتیاز
۱	متولیان منطقه‌ای و مسئولان نهادی	۸۰	۲۸	سهم بودجه در تولید و اشاعه فناوری	۴۱
۲	وضعیت اقتصاد خرد	۶۵	۲۹	رفاه جامعه محلی	۴۰
۳	سیاست مالی	۶۵	۳۰	دسترسی منطقه‌ای و خارجی	۴۰
۴	کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری	۶۵	۳۱	دارایی‌های زیست‌محیطی	۴۰
۵	توسعه زیرساخت‌ها	۶۵	۳۲	سیاست توسعه تکنولوژی	۳۹
۶	وضعیت خوشه‌های صنعتی	۶۳	۳۳	اشاعه فناوری‌های نوین	۳۸
۷	ترسیم چشم‌انداز و برنامه‌ریزی پویا	۶۳	۳۴	شاخص حقوق قانونی	۳۷
۸	ایجاد صنایع جدید و توسعه فناوری‌های تولید	۵۴	۳۵	سیاست‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی	۳۴
۹	سیاست‌های تشویقی صادرات	۵۴	۳۶	مشارکت بخش خصوصی	۳۴
۱۰	آلاینده‌ها و بلاای طبیعی	۵۴	۳۷	مدیریت اجتماعی	۳۴
۱۱	امنیت منطقه‌ای و ملی	۵۳	۳۸	توسعه ارتباطات و کسب‌وکار	۳۳
۱۲	نرخ بیکاری	۵۳	۳۹	برابری جنسیتی	۳۳
۱۳	مدیریت دولت محلی	۵۲	۴۰	توسعه ICT	۳۲
۱۴	ثبات سیاسی	۵۱	۴۱	استفاده از زمین و کاربری اراضی	۳۱
۱۵	اثر بخشی سیستم‌های بهداشتی و درمانی	۴۸	۴۲	دسترسی جاده، راه‌آهن و خطوط هوایی	۳۱
۱۶	کیفیت زندگی	۴۸	۴۳	پیش‌بینی مجوزهای لازم توسعه اقتصادی	۳۰
۱۷	توزیع ثروت	۴۷	۴۴	سیاست بسط فناوری	۲۹
۱۸	آمایش سرزمین و تدوین سیاست‌های اجرایی	۴۷	۴۵	ثبات قانونی	۲۸
۱۹	قانونگذاری و قوانین عرصه بین‌المللی	۴۴	۴۶	برخوردار از منابع طبیعی منطقه‌ای و ملی	۲۸
۲۰	عوامل و فرایندهای قانون‌گذاری	۴۴	۴۷	دسترسی به سرمایه	۲۷
۲۱	سبک زندگی	۴۴	۴۸	نرخ مهاجرت	۲۷
۲۲	سرمایه اجتماعی	۴۳	۴۹	سیستم‌های دفع زباله	۲۶
۲۳	فعالیت شرکت‌های خارجی	۴۲	۵۰	جمعیت‌شناسی	۲۳
۲۴	سرانه تحصیلی و آموزشی	۴۲	۵۱	محیط فیزیکی شهر	۲۳
۲۵	میزان جرم	۴۱	۵۲	توافقات و حقوق بین‌المللی	۲۱
۲۶	ساختار اقتصادی کلان	۴۱	۵۳	آب و هوا، منابع آب و انرژی	۲۰
۲۷	قوانین و سیاست‌های مالی	۴۱			

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶)

می‌باشند. بر اساس جدول ۷ دو دسته عوامل تأثیرپذیر (۱۲ عامل) و مستقل (۲۰ عامل) فاقد این ویژگی می‌باشند و در واقع عوامل کلیدی پیشران شامل عوامل تأثیرگذار (۱۲ عامل) و دو وجهی (۹ عامل) است.

سیستم مورد مطالعه با توجه به پراکندگی مؤلفه‌ها در نمودار ۱ از نوع سیستم‌های ناپایدار است. عوامل کلیدی پیشران، عواملی هستند که در پیش‌بردن سیستم به سمت تغییرات مورد نظر (در این تحقیق تغییر در افزایش رقابت‌پذیری شهر تبریز) مؤثر

جدول ۷. دسته‌بندی عوامل رقابت‌پذیری شهر تبریز

عوامل	موارد
تأثیرپذیر	مدیریت دولت محلی، ثبات سیاسی، امنیت منطقه‌ای و ملی، سیاست‌های تشویقی صادرات، سبک زندگی، اشاعه فناوری‌های نوین، مدیریت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، فعالیت شرکت‌های خارجی، بهره‌مندی از منابع طبیعی منطقه‌ای و ملی، سیاست توسعه تکنولوژی، مشارکت بخش خصوص و دولتی
تأثیرگذار	ساختار اقتصادی کلان (خارجی)، توزیع ثروت (خارجی)، سهم بودجه در تولید و اشاعه فناوری (خارجی)، توسعه ICT (داخلی)، نرخ بیکاری (خارجی)، توسعه ارتباطات و کسب و کار (داخلی)، رفاه جامعه محلی (داخلی)، قانون‌گذاری و قوانین عرصه بین‌المللی (داخلی)، جمعیت‌شناسی (داخلی)، متولیان منطقه‌ای و مسئولان نهادی (خارجی)، سرانه تحصیلی و آموزشی (خارجی)، سیاست توسعه تکنولوژی (خارجی)
مستقل	ثبات قانونی، دسترسی منطقه‌ای و خارجی، میزان جرم، توافقات و حقوق بین‌المللی، برابری جنسیتی، دارایی‌های زیست‌محیطی، آب و هوا و منابع آب و انرژی، شاخص حقوق قانونی، آلاینده‌ها و بلایای طبیعی، سیاست بسط فناوری، استفاده از زمین و کاربری اراضی، محیط فیزیکی شهر، سیستم‌های دفع زباله، سیاست‌های مالی، پیش‌بینی مجوزهای لازم توسعه اقتصادی، دسترسی به سرمایه، عوامل و فرایندهای قانون‌گذاری، اثربخشی سیستم‌های بهداشتی و درمانی، میزان مهاجرات، سیاست‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی
دو وجهی	وضعیت اقتصاد خرد (داخلی)، سیاست مالی (داخلی)، آمایش سرزمین و تدوین سیاست‌های اجرایی (خارجی)، ترسیم چشم‌انداز و برنامه‌ریزی پویا (داخلی)، توسعه زیرساخت‌ها (داخلی)، وضعیت خوشه‌های صنعتی (داخلی)، کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری (داخلی)، ایجاد صنایع جدید و توسعه فناوری‌های تولید (داخلی)، کیفیت زندگی (خارجی)

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۶)

احتمال تحقق‌پذیری هر یک از وضعیت‌های باورکردنی مذکور را در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت مورد سنجش قرار دهند. در این مرحله ۸۴ حالت از وضعیت عوامل پیشران پیش‌بینی شده‌است (جدول ۸). بر این اساس، وضعیت‌های احتمالی که امتیاز آن‌ها از حد میانگین ($X=3$) بیشتر شود، به‌عنوان حالات محتمل یا به‌عبارتی آینده‌های محتمل شناخته شدند که مشتمل بر ۲۸ حالت است (در جدول ۸ با رنگ آبی نشان داده شده‌اند) و وضعیت‌هایی که امتیاز آن‌ها از حد میانگین کمتر است، حذف می‌شوند. همچنین مجموع امتیازات نشان‌دهنده درجه احتمال و تحقق‌پذیری هر حالت به‌ترتیب: ۱- وضعیت بهبود (۸، ۶۲ امتیاز)، ۲- وضعیت هشدار (۸، ۵۸ امتیاز)، ۳- وضعیت مطلوب (۴۴، ۴۹ امتیاز)، ۴- وضعیت بحران (۸۴، ۴۶ امتیاز) است.

- تبیین وضعیت‌های گوناگون عوامل کلیدی پیشران همان‌طور که پیش‌تر مشخص شد، از مجموع ۵۳ عامل مورد مطالعه ۲۱ عامل به‌عنوان عوامل کلیدی پیشران در فرایند رقابت‌پذیری شهری تبریز شناسایی شدند که وضعیت‌های مختلف این عوامل در واقع شکل‌دهنده سناریوهای آینده موردنظر است. این وضعیت‌ها در واقع آینده‌های باورکردنی^۱ می‌باشند. «آینده‌های باورکردنی شامل مواردی است که براساس دانش فعلی بشر، امکان ظهور آن‌ها در آینده وجود دارد» (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵).

در این مرحله آینده‌های باورکردنی براساس عوامل پیشران کلیدی در چهار حالت مطلوب، بهبود، هشدار و بحران تبیین شده‌اند. به‌منظور تبیین آینده‌های محتمل، از متخصصانی که در مرحله ارزیابی اثرات متقاطع عوامل مشارکت داشتند، درخواست شد تا

1- Plausible Futures

تحلیلی بر عوامل مؤثر در رقابت پذیری شهری بر پایه روش ساربنوئیس (موردشناسی: شهر تبریز)

جدول ۸: تبیین وضعیت‌های گوناگون کلیدی پیشران

احتمال	وضعیت بحرآن		وضعیت هشدار		وضعیت بهبود		وضعیت مطلوب		عامل
	وضعیت	احتمال	وضعیت	احتمال	وضعیت	احتمال	وضعیت	احتمال	
۱.۱	تورم و رکود بالا و رشد کمی و کیفی وجود ندارد.	۲.۱	ساختار کلان اقتصادی از نظر کمی و کیفی رو به پایین است.	۲.۵	ساختار کلان اقتصادی از نظر کمی و کیفی شرایط متوسط است.	۱.۲	ساختار کلان اقتصادی از نظر کمی و کیفی مطلوب است.	ساختار کلان اقتصادی کلان	
۱.۳	قدر بر همه سطوح جامعه حاکم است.	۳.۲	نظمی و بی‌نظمی در توزیع ثروت وجود دارد و در دست قشر خاصی متمرکز است.	۳	متناسب با همه احتیاجات شهر می‌باشد و عمدتاً به گرهایی است که طبقه متوسط شهر اکثریت ساکنان را به خود اختصاص داده است.	۱.۴	قابل توجهی در فرایند توسعه دارد.	توزیع ثروت	
۲.۶	تولید و فناوری در اولویت برنامه‌ها نبوده و نایافته گشته می‌شود.	۳.۱	تولید و فناوری در اولویت برنامه‌ها نبوده و نایافته گشته می‌شود.	۳.۶	بودجه قابل قبولی برای ارائه فناوری برده می‌شود.	۲.۷	سلخ و سرمایه بودجه در زمینه تحقیقات بسیار بالاست.	سهم بودجه در تولید و توسعه فناوری	
۳	عدم برخورداری از فناوری اطلاعات و ارتباطات و جلوگیری از دسترسی آن.	۲.۹	دسترسی و برخورداری محدود است. نظریه اکثر ساکنین از قابلیت‌های ICT بی‌اطلاع هستند.	۳.۸	امکان برخورداری و استفاده وجود دارد، هر چند که کیفیت آن بالا نیست اما در دسترس می‌باشد.	۲.۸	انگاز برخورداری و استفاده دسترسی آسان و با کیفیت.	توسعه ICT	
۲.۹	تولید محدود بوده و علاقه‌ای به سرمایه‌گذاری وجود ندارد.	۳.۴	تمایل اندک به توسعه کسب و کار توسط سرمایه‌گذاران وجود دارد.	۲.۹	رشد افزایش سرمایه‌گذاری در مشاغل و توسعه کسب و کار مشهود است.	۳.۳	تمایل بالای بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری، سرمایه‌های بخش خصوصی به سهولت و با اطمینان جذب شهر می‌گردد و سرمایه‌گذاران عدم شهر را مستعد سرمایه‌گذاری می‌پسند.	توسعه ارتباطات و کسب و کار	
۲.۸	راه جامعه محلی ناسازگار گشته و چالش‌های زندگی شهری در حال نابودی است.	۳.۳	راه جامعه محلی ناسازگار گشته و چالش‌های زندگی شهری در حال نابودی است.	۳.۲	راه جامعه محلی نسبتاً مطلوب است و امید به اصلاح ساختار اقتصادی وجود دارد.	۳	راه جامعه محلی در حد مطلوب بوده و وضایت از ساختار اقتصادی وجود دارد.	راه جامعه محلی	
۳.۲	قوانین با منابع سرمایه‌های در دسترس نامتناسب است.	۳	قوانین نامتناسب با شرایط اقتصادی جامعه نبوده و به اقتصاد ناز نامس کار ایجاد مردم جامعه است.	۳.۸	قوانین متناسب با شرایط اقتصادی وجود دارد اما ساختار اقتصادی کشور با ارزش‌های متفاوتی و جهانی شدن اقتصاد تطابق ندارد.	۳.۵	قوانین متنوع و قوی متناسب با محیط کسب و کار و ارزش‌های ملی، منطقه‌ای و اقتصاد در حال جهانی شدن است.	قانون‌گذاری و قوانین عرضه بین‌الملل	
۳.۰۴	عدم شناخت و نادیده نگاشتن نیازها و سلاخی جمعیت در برنامه‌ها.	۳.۱	شناخت ناگهانی ویژگی‌های و تر اولویت نبودن نیازهای جمعیت در برنامه‌ها.	۴.۱	شناخت نسبی از ویژگی‌ها و نیازهای جمعیت شهر.	۳.۲۴	حفظ روند موجود و انراویت به نیازهای جمعیت شهر.	جمعیت‌شناسی	
۱.۶	گمراهی مدیران با توجه به تخصص و عدم تعهد و ناسازگاری با شهر و منطقه.	۳.۱	گمراهی مدیران غیرتخصصی و بدون خلاقیت از طریق رابطه، متعهد اما ناسازگاری با شهر و منطقه.	۲.۹	مدیران اجرایی متخصص و نسبتاً توانمند اما تخصصی و غیر دمکراتیک.	۱.۸	دارای تحصیلات عالی، توانمند، متعهد و مورد اعتماد، متخصص، متعهد و اخلاقی.	منویان منطقه‌ای و مسئولان نهادی	
۳.۲	هیچ برنامه‌های جهت دسترسی و ارتقا سطح تحقیق و دانش وجود ندارد.	۳.۵	تحقیق محدود به مراکز آموزشی دولتی می‌باشد که پیوند چندانی با بخش‌های اقتصادی و صنعت ندارد.	۳.۱	تحقیق محدود به مراکز آموزشی دولتی و برخی مراکز غیر دولتی می‌باشد که پیوند کمی با بخش‌های اقتصادی و صنعت دارد.	۳.۴	تحقیق و توسعه و ارتقا سطح تحقیق و توسعه استان، دارای بزرگترین پارک علم و فناوری و دانشگاه‌های درجه یک مشاهیر کشور، سطح تحصیلات کلان‌ا با بخش‌های اقتصادی پیوند دارد.	سازمان تحقیقاتی و آموزشی	
۲.۵	عدم اعتقاد به شکل‌گیری شرکتها و موسسات علمی تولیدکننده فناوری و در نتیجه مقاومت در مورد رشد آنها.	۳	عدم اعتقاد به شکل‌گیری شرکتها و موسسات علمی تولیدکننده فناوری و در نتیجه مقاومت در مورد رشد آنها.	۳	عدم اعتقاد به شکل‌گیری شرکتها و موسسات علمی تولیدکننده فناوری و در نتیجه مقاومت در مورد رشد آنها.	۲.۷	رشد کمی و کیفی تکنولوژی و شرکت‌های دانش بنیان.	بسط و تولید تکنولوژی	
۱.۳	گسترش فقر اقتصادی و سلبه مشاغل کاذب و غیر رسمی.	۱.۲	گسترش فقر اقتصادی و سلبه مشاغل کاذب و غیر رسمی.	۱.۹	رشد اقتصادی پائین و فاقد خلاقیت و زندگی ساکنان از منظر کمی.	۱.۵	خلاق و توانمند در زمینه ایجاد نوآوری و درآمدهای برای ساکنان شهر.	وضعیت اقتصاد خرد	
۱.۱	نی‌شانی بازار و درآمدنا و عدم انگاز تدوین سیاست‌های مالی مطلوب.	۳.۲	نی‌شانی بازار و درآمدنا و عدم انگاز تدوین سیاست‌های مالی مطلوب.	۲.۲	سیاست‌های مالی غیر منسجم و جزیره‌ای که از اقتصاد کلان منازر است.	۱.۱	سیاست‌های مالی منسجم و توانمند به هم‌راشد رشد اقتصادی.	سیاست مالی	
۲.۳	فقدان تدوین طرح آمایش سرزمین و بی‌نظمی در اجرای برنامه‌های کلان.	۲.۸	فقدان تدوین طرح آمایش سرزمین و بی‌نظمی در اجرای برنامه‌های کلان.	۳.۴	انگیزه پائین در تهیه طرح آمایش سرزمین و عدم اجرای برنامه‌های کلان.	۲.۵	تحقق آمایش سرزمین و وجود برنامه‌های توسعه یکپارچه شهری و منطقه‌ای.	آمایش سرزمین	
۳.۲	وضعیت بی‌نظمی در شهر بحرآن و دو برابر نرخ بیکاری سایر شهرها است.	۳.۱	وضعیت بی‌نظمی در شهر از سایر شهرهای استان و منطقه بالاتر است.	۲.۲	نرخ بیکاری در شهر با سایر شهرهای استان و منطقه هم‌تراز است.	۳.۴	نرخ بیکاری در شهر از سایر شهرهای استان و منطقه پایین‌تر است.	نرخ بیکاری	
۱.۴	فقدان اعتقاد به چشم‌انداز سازی و برنامه‌های اقدامات مفصلی، مستقیم، اقتصادی و سلبه‌ای و کارنامه معور توسط مدیران.	۳.۷	فقدان اعتقاد به چشم‌انداز سازی و برنامه‌های اقدامات مفصلی، مستقیم، اقتصادی و سلبه‌ای و کارنامه معور توسط مدیران.	۳.۴	انگیزه بالا در تهیه طرح آمایش سرزمین و اجرای برنامه‌های کلان منطقه‌ای.	۱.۱	تکرر امروری وجود دارد و ترسیم چشم‌انداز و برنامه منبای عمل می‌باشد.	ترسیم چشم‌انداز و برنامه‌ریزی بویا	
۳.۲	کل شهر و منطقه از کیفیت پایین زیرساخت‌ها رنج می‌برد.	۲.۱	کل شهر و منطقه از کیفیت پایین زیرساخت‌ها رنج می‌برد.	۳.۶	کیفیت زیرساخت‌ها پائین بوده و اکثر ساکنان به پوشش نلش هم‌راه، اینترنت، شبکه مخابرات مناسب، حمل و نقل مطلوب و ... دسترسی مناسب دارند.	۳.۵	شهر و منطقه به لحاظ زیرساخت‌ها (راه‌آهن، خطوط هوایی)، سلبه‌ای و زیربنای (آب، برق، گاز، تلفن، اینترنت و ...) چالش‌های عرضه سوخت و وضعیت سلبی برخوردارند و کمبودی وجود ندارد.	توسعه زیرساخت‌ها	
۱.۱	صنایع در حد کارگاه‌های کوچک و محدود هستند و رو به منطقی می‌باشد.	۲.۶	فعالیت پرکارگاه صنایع که رشد محدود آنها است.	۳.۳	شهرهای صنعتی و صنایع مادر به صورت پرکارگاه در حال رشد هستند.	۱	خبرنامه‌های صنعتی شکل گرفته و در حال توسعه گسترش هستند.	وضعیت خودرهای صنعتی	
۱	فقدان تمایل به کار آفرینی، به دلیل عدم حمایت از کار آفرینان اکثر آنان شکست خورده‌اند و ترس از کار آفرینی وجود دارد.	۳	تمایل به کار آفرینی پائین است، کار آفرینان با مشکلات و منابع فرآینی مواجهند، جمعیت فعال چشم به مشاغل دولتی دوخته‌اند.	۲.۲	کار آفرینی مورد تشویق دولت است و بسیاری آن در حال تسهیل اما هنوز منابع معدودی در سر راه کار آفرینان وجود دارد.	۱.۲	شرایط و بستری کار آفرینی در تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تکنولوژیک و ... برای کار آفرینان فراهم است.	کار آفرینی، خلاقیت و نوآوری	
۲.۳	مدیریت دستوری و فقدان علاقه‌مندی جهت ایجاد صنایع و توسعه فناوری‌های تولید.	۲.۵	مشارکت جزئی و مسئولیت‌پذیری پائین عناصر و مسئولان برای ایجاد صنایع و توسعه فناوری‌های تولید.	۲.۷	مشارکت کامل تمام عناصر و ذینشان در فرایند مدیریت و مسئولیت‌پذیری کلان برای ایجاد صنایع.	۲.۲	مشارکت کامل تمام عناصر و ذینشان در فرایند مدیریت و مسئولیت‌پذیری کلان برای ایجاد صنایع.	ایجاد صنایع جدید و توسعه فناوری‌های تولید	
۲.۶	پائین است.	۱.۹	کاهش یافته است.	۲.۲	شهرودان از وضعیت رفاهی متوسط برخوردارند و امید به زندگی پائین است.	۲.۹	راه‌آهن لقب شهرودان در حد مطلوب بوده و وضایت از زندگی وجود دارد.	کیفیت زندگی	
۴.۶۸۴		۵.۸۸		۲.۸		۴.۹۴۴			

سناریوی اول (وضعیت بهبود): در افق ده ساله شهر تبریز، وضعیت زیرساخت‌ها در حال بهبود است و اکثر ساکنان از زیرساخت‌های حمل‌ونقل و انرژی برخوردارند. امکانات و تسهیلات دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات در شهر وجود دارد، هر چند که کیفیت آن‌ها عالی نیست. در حالی که به لحاظ ساختاری مدیریت شهری کماکان یکپارچه نمی‌باشد؛ اما در بین مدیران اجرایی عمده‌تأ انتصابی و نسبتاً متخصص و توانمند، تفکر راهبردی و باور چشم‌اندازسازی وجود دارد و مدیران سعی دارند به لحاظ عملکردی نگاه جزیره‌ای نداشته باشند. با وجود باور برنامه‌ریزی و پیش‌بینی واحدهای برنامه‌ریزی، برنامه‌ها سالانه و مقطعی بوده و در اجرای آن‌ها اهتمام و نظارت بالایی وجود ندارد. توزیع ثروت در شهر عمدتاً به گونه‌ای است که طبقه متوسط اکثریت ساکنان شهر را به خود اختصاص نداده‌اند. واحدهای بانکی و مالی بزرگ در شهر متمرکزند؛ اما سرمایه‌ها و اعتبارات دولتی پاسخگوی همه احتیاجات شهر نیست. در این بین بانک‌ها و شرکت‌های چندملیتی کماکان شعبه‌ای در شهر ندارند. تحقیق و توسعه محدود به مراکز آموزشی دولتی و برخی مراکز غیردولتی است که پیوند بالایی با بخش‌های اقتصادی ندارد. وجود امنیت نسبتاً پایدار موجب افزایش جذب کارگران ماهر شده و صنعت توانسته تغییراتی در اقتصاد منطقه پدید آورد؛ در این راستا چند شهرک صنعتی در ناحیه شهری فعال شده‌است که از امکانات نسبتاً خوبی برخوردارند و روند افزایش سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی با تمرکز بر شهر مشهود است. کارآفرینی مورد تشویق و حمایت دولت بوده و بسترهای آن در حال تسهیل است و نرخ بیکاری برابر با متوسط نرخ بیکاری شهرهای هم‌تراز است. با توجه به تمرکز بیشتر سرمایه‌ها، امکانات و فرصت‌های شغلی در شهر، تغییرات مثبتی در توسعه یافتگی شهر وجود دارد.

سناریوی دوم (وضعیت هشدار): کیفیت زیرساخت‌های شهری پایین و اکثر ساکنان شهر و حومه به شبکه حمل‌ونقل مطلوب دسترسی ندارند. دسترسی و برخورداری از فناوری اطلاعات و ارتباطات محدود است و اکثر ساکنان از قابلیت‌های ICT بی‌اطلاع‌اند. به دلیل شناخت ناکافی از ویژگی‌های جمعیتی، نیازهای آنان در اولویت برنامه‌ها نیست و وضع قوانین متناسب با شرایط اقتصادی جامعه نمی‌باشد؛ از این رو به اقتصاد ناکارآمد و انگلی دامن می‌زند. مدیران غیرتخصصی و فاقد خلاقیت که از طریق روابط گمارده می‌شوند، دارای تعهد پایین بوده و با شرایط شهر و حومه نیز آشنا نیستند. تحقیق و توسعه محدود به برخی مراکز آموزشی دولتی است که پیوند چندانی با بخش‌های اقتصادی و صنعت ندارد؛ از این رو انگیزه پایینی برای شکل‌گیری و رشد کمی شرکت‌های دانش‌بنیان وجود دارد. باور ضعیف به چشم‌اندازسازی باعث شده که برنامه‌ها عمدتاً کلی و کلیشه‌ای بوده و اجرای آن‌ها اهمیت چندانی نداشته باشد؛ در نتیجه، انگیزه پایین در تهیه طرح آمایش سرزمین و عدم استفاده از پتانسیل‌ها و توانمندی‌های شهر و ناحیه موجب افزایش نرخ بیکاری در شهر و ناحیه می‌شود؛ به طوری که نرخ بیکاری از سایر شهرهای هم‌تراز و حتی منطقه بالاتر است. مشارکت‌جویی و مشارکت‌پذیری پایین عناصر و مسئولان دخیل در توسعه صنایع و فناوری‌های تولید، به فعالیت پراکنده و رشد محدود صنایع منجر شده‌است؛ از این رو تمایل به کارآفرینی پایین و کارآفرینان، با مشکلات و موانع فراوانی مواجه‌اند و سرمایه‌گذاران نیز تمایل اندکی به توسعه کسب‌وکار نشان می‌دهند و جمعیت فعال نیز چشم به مشاغل دولتی دوخته‌اند. بی‌عدالتی در توزیع ثروت باعث شده ثروت در دست قشر خاصی متمرکز شود؛ بنابراین شهروندان از وضعیت رفاهی نسبتاً

در پی دارد و به ارتقاء کیفیت زندگی و افزایش امید به زندگی منجر شده است. به لحاظ توزیع ثروت نیز طبقه متوسط شهر، اکثریت ساکنان را به خود اختصاص داده‌اند. سناریوی چهارم (وضعیت بحران): رکود تورمی شدید حاکم و رشد اقتصادی از نظر کمی و کیفی پایین است و کل شهر و منطقه از کیفیت پایین زیرساخت‌ها رنج می‌برد. به دلیل انتصاب مدیران غیرمتخصص، غیرمتعهد و ناآشنا با شرایط شهر و ناحیه، تفکر راهبردی و باوری به چشم‌اندازسازی وجود ندارد و اجرای اقدامات مقطعی، نسنجیده، اقتضایی و سلیقه‌ای و کارنامه‌محور در دستور کار مدیران قرار گرفته است و برای مطالعات طرح آمایش سرزمین انگیزه‌ای دیده نمی‌شود. به دلیل نادیده‌انگاشتن نیازها و سلاقی جمعیت شهری در برنامه‌ها، گسترش فقر اقتصادی، سلطه مشاغل کاذب و غیررسمی مستولی شده است. تولید محدود بوده و علاقه‌ای به سرمایه‌گذاری وجود ندارد و جاذبه‌های زندگی شهری در حال نابودی است. هیچ برنامه‌ای در جهت گسترش و ارتقاء سطح تحقیق و توسعه وجود ندارد. قوانین با منافع سرمایه‌داری هماهنگ بوده و بی‌ثباتی بازار و درآمدها و عدم تدوین سیاست‌های مالی مطلوب، مانع توسعه کسب‌وکار و موجب تعطیلی صنایع موجود شده و با ریسک تولید بسیار بالا تمایل به کارآفرینی بسیار کم شده است. به علت عدم حمایت از کارآفرینان، اکثرشان شکست خورده و ترس از کارآفرینی وجود دارد؛ به طور کلی با مدیریت دستوری و فقدان علاقه‌مندی در جهت توسعه فناوری‌ها و بسط تکنولوژی و ایجاد صنایع تولیدی، بیکاری افزایش یافته و دو برابر نرخ بیکاری سایر شهرهای هم‌تراز شده است. در زمینه توزیع ثروت، فقر بر همه سطوح جامعه حاکم و شهروندان از وضعیت رفاهی پایینی برخوردارند و در نتیجه امید به زندگی نیز کاهش یافته است.

پایینی برخوردارند، به طوری که امید به زندگی کاهش یافته است.

سناریوی سوم (وضعیت مطلوب): در افق ده ساله شهر تبریز، با توجه به برخورداری از مدیران اجرایی متخصص، متعهد و خلاق که براساس شایسته‌سالاری انتخاب شده‌اند و موردا اعتماد مردم هستند، تفکر راهبردی و باور چشم‌اندازسازی وجود دارد. در کنار تهیه طرح آمایش سرزمین، برنامه‌های بلندمدت تدوین شده است و در اجرای آن‌ها اهتمام و نظارت بالایی وجود دارد.

با توجه به فراهم بودن دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات و بهره‌مندی از صنایع به صورت گسترده، صنعت و بسط خوشه‌های صنعتی در جهت سرمایه‌گذاری مهیا بوده و سرمایه‌گذاران، تبریز را مستعد سرمایه‌گذاری می‌بینند و سرمایه‌های بخش خصوصی به سهولت و با اطمینان، جذب شهر و ناحیه می‌شود. شهر به لحاظ زیرساخت‌های حمل‌ونقل از وضعیت مناسبی برخوردار بوده و شبکه حمل‌ونقل درون‌شهری به لحاظ کمی و کیفی توسعه یافته است؛ بدین ترتیب دسترسی آسان و ایمن به تمامی نقاط شهر فراهم است. چندین سایت و شهرک فعال در ناحیه شهری جاذب کارگران ماهر و نیروهای متخصص است و تبریز به عنوان شهر صنعتی، تجاری و خدماتی منطقه مطرح است. قوانین مدون و قوی متناسب با محیط کسب‌وکار شهر و ناحیه و ارزش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به وجود آمده که رونق اقتصادی را افزایش می‌دهد. تحقیق و توسعه فراگیر شده و بزرگ‌ترین پارک علم و فناوری و دانشگاه‌های درجه یک شمال غرب کشور در شهر و ناحیه ایجاد شده و نتایج تحقیقات در عرصه عملیاتی کاملاً با بخش‌های اقتصادی پیوند خورده است که به تبع آن، نرخ بیکاری نیز در شهر تبریز از سایر شهرهای هم‌تراز پایین‌تر رفته است. رونق اقتصادی مطلوبیت سطح رفاه جامعه را

نتیجه‌گیری

رقابت فضایی مداومی که بین شهرها برای سرمایه‌گذاری و جلب نخبگان و... وجود دارد، موجب بازشکل‌دهی توزیع فضایی منابع، نه فقط درون یک کشور، بلکه در سطح بین‌المللی شده‌است و سیاست‌های شهری ابزارهایی برای افزایش رقابت‌پذیری از طریق سرمایه‌گذاری و تولید شغل را دنبال می‌کند. شهرها و مناطق شهری با به‌کارگیری روش‌های پیچیده در دستیابی به اهداف پیچیده نظیر سرمایه‌گذاری، جمعیت، نخبگان، تأمین مالی زیرساخت‌های عمومی و... با یکدیگر رقابت می‌کنند. در این راستا شناسایی عوامل کلان و خرد مؤثر در رقابت‌پذیری شهرها از عوامل مهم در رهبری و ترسیم چشم‌انداز شهر است که بر این اساس، در پژوهش حاضر عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری شهر تبریز شناسایی شده‌است. در این زمینه از سه روش، تحلیل PESTLE، تکنیک دلفی و ماتریس اثرات متقاطع نرم‌افزار میک‌مک استفاده شده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد، ۲۴ عامل کلان خارجی و ۲۹ عامل داخلی در رقابت‌پذیری شهر تبریز نقش دارند؛ بنابراین ۵۳ عامل در ماتریس تحلیل اثرات متقاطع مورد ارزیابی قرار گرفته‌است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، سیستم شهر تبریز از نوع ناپایدار بوده و می‌توان آن را در چهار گروه عوامل تأثیرگذار، عوامل دو وجهی، عوامل مستقل و عوامل تأثیرپذیر دسته‌بندی کرد. بر این اساس، عوامل تأثیرگذار و دو وجهی که در آینده‌نگاری سیستم ناپایدار شهر تبریز اهمیت زیادی دارند، در سناریونویسی استفاده شدند؛ از این رو براساس عوامل تأثیرگذار و عوامل دو وجهی، آینده‌های باورکردنی ترسیم شد و براساس امتیازبندی سناریوها، سناریوهای محتمل شناسایی شدند. طبق نتایج «وضعیت بهبود» و «وضعیت هشدار» به ترتیب آینده‌های محتمل رقابت‌پذیری شهر تبریز هستند. با توجه به شدت تأثیر

رقابت‌پذیری شهر تبریز از آینده‌های محتمل، چهار سناریو برای وضعیت‌های مختلف نگاشته شد و در نهایت فرصت‌ها و تهدیدهای خارجی کلان مؤثر در رقابت‌پذیری شهری تبریز ارائه شد که می‌توان با برنامه‌ریزی مناسب برای آن‌ها، وضعیت آینده‌های بهبود و هشدار شهر را به سوی آینده مطلوب سوق داد. آنچه به‌عنوان دستاورد پژوهش حاضر قابل‌استنتاج است، این است که برای ایجاد تغییرات در مدیریت شهری، پیگیری موضوع رقابت‌پذیری شهری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. معیار رقابت‌پذیری شهری برای سیاست‌گذاران می‌تواند بسیار مفید باشد. زمانی که رقابت‌پذیری شهری عمدتاً با مؤلفه‌های اقتصادی شناخته شود، به درکی محدود از رقابت‌پذیری شهری منجر می‌شود که پیامدهای منفی را در سیاست‌گذاری ایجاد می‌کند؛ زیرا از آنجایی که توسعه سریع اقتصاد شهری همراه با افزایش مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهاست و همچنین، با توجه به اینکه جهانی‌شدن بستری برای تحلیل رقابت‌پذیری شهری فراهم کرده‌است، نادیده گرفتن آن تحلیل‌های بعدی در خصوص رقابت‌پذیری شهرها را ناقص می‌کند؛ از این رو بایستی یک چشم‌انداز توسعه پایدار که ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، سیاسی، تکنولوژیکی و قانونی رقابت‌پذیری شهری را دربر گیرد، در نظر گرفته شود. بر این اساس، به‌منظور تقویت رقابت‌پذیری شهری، شهر نه تنها باید عملکرد اقتصادی خوب، رضایت اجتماعی و توسعه زیست‌محیطی را فراهم کند، بلکه باید آزادی‌های سیاسی، حقوق و قوانین بین‌المللی و بسط تکنولوژی را نیز تأمین کند. با بررسی چگونگی رقابت‌پذیری شهرها در هر شش بُعد مذکور، یک شهر می‌تواند به توسعه شهری متعادل دست یابد؛ بنابراین مسئولان محلی می‌توانند با اتخاذ سیاست‌هایی که به ارتقاء رقابت‌پذیری شهری منجر شود، به مسئولان و مدیران استانی در ارتقاء

عزیمی، آبیژ. (۱۳۸۷). جایگاه توسعه اجتماعی ایران در راستای سند چشم‌انداز. فصلنامه راهبرد یاس، مرکز پژوهشی مطالعات راهبردی توسعه، شماره ۱۵، صص ۹۷-۱۱۵.

عسگری، علی. (۱۳۹۰). درس‌هایی از برنامه‌های توسعه اقتصاد شهری دهه اول قرن بیست و یکم، کنفرانس اقتصاد شهری، مشهد. فروزنده دهکردی، لطف‌اله؛ شیره‌پز آرانی، علی اصغر؛ جندقیان بیدگلی، سعید رضا (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای با استفاده از برنامه‌ریزی بر مبنای سناریوها (تبیین الگوی چشم‌انداز ناحیه کاشان)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، سال ۱، شماره ۳، صص ۳۹-۵۶.

قربانی، رسول؛ جعفری، فیروز؛ معبودی، محمدتقی؛ حسین‌آبادی، سعید؛ غراوی، محمد؛ جوادزاده اقدم، هادی؛ ظفری، داریوش؛ نوشاد سمیه؛ قاسمی، معصومه (۱۳۹۳). نگرشی بر الگوهای نوین آمایش شهری، تبریز: انتشارات فروزش.

کریمی موعاری، زهرا؛ ابونوری، اسماعیل؛ زبیری، هدی (۱۳۹۰). بررسی نقش انسجام اجتماعی در توسعه اقتصادی. فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، سال ۱۶، شماره ۴، صص ۲۱۴-۱۸۳.

گل‌شیری اصفهانی، زهرا؛ خادمی، حسین؛ صدیقی، رضا. (۱۳۸۸). تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان (مطالعه موردی: بخش گندمان بروجن). فصلنامه روستا و توسعه، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، سال ۱۲، شماره ۱، صص ۱۶۷-۱۴۷.

گلکار، کوروش. (۱۳۸۴). چشم‌انداز شهر/ محله، پیشنهاد یک چارچوب مفهومی برای صورت‌بندی بیانیه چشم‌انداز. مجله هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۴، صص ۲۵-۳۶.

نظم‌فر، حسین؛ عشقی چهاربرج، علی؛ علوی، سعیده. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت رقابت‌پذیری اقتصادی شهرهای ایران، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، انجمن علمی اقتصاد شهری ایران، دوره ۵، شماره ۲۰، صص ۳۸-۲۳.

وارث، سید حامد؛ محمدی، شاپور؛ پروندی، یحیی (۱۳۹۱). تأثیر رقابت‌پذیری جهانی بر کامیابی اقتصادی کشورها: ارائه مدلی برای ارتقای رقابت‌پذیری ملی ایران. فصلنامه علوم مدیریت ایران، انجمن علوم مدیریت ایران، دوره ۷، شماره ۲۶، صص ۴۸-۲۵.

رقابت‌پذیری منطقه‌ای و ملی کمک کنند. همچنین مدیران ملی نیز می‌توانند با اتخاذ خط‌مشی‌های عمومی مناسب که به ارتقاء رقابت‌پذیری شهری منجر شود، به ارتقاء رقابت‌پذیری ملی کمک کنند. پیشنهاد می‌شود، به منظور انجام تحقیقات آتی، توان رقابت‌پذیری کلانشهرهای کشور نسبت به هم سنجیده و رتبه‌بندی شود تا مدیران شهری بتوانند برنامه‌های راهبردی دقیق‌تری را اتخاذ کنند.

منابع

اسکندری ثانی، محمد؛ پیلهور، علی‌اصغر؛ رضایی نسب، آزاده. (۱۳۹۶). سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار (موردشناسی: استان خراسان شمالی). فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دوره ۷، شماره ۲۴، صص ۷۰-۵۷.

اسماعیل‌زاده، حسن؛ خاوریان گرمسیر، امیررضا؛ کانونی، رضا. (۱۳۹۳). راهبرد پژوهی در سایه عوامل کلان‌محیطی در گردشگری شهری با استفاده از مدل‌های کمی و کیفی (نمونه موردی: توسعه گردشگری شهر یزد). فصلنامه گردشگری شهری، دانشگاه تهران، دوره ۱، شماره ۱، صص ۳۳-۱۷.

پورمحمدی، محمدرضا؛ قربانی، رسول؛ طورانی، علی (۱۳۹۶). تبیین سناریوی مطلوب توسعه یکپارچه ناحیه‌ای و راهبردهای بهینه تحقق آن (مطالعه موردی: شهرستان شهرستان مینودشت). فصلنامه جغرافیا، انجمن جغرافیایی ایران، سال ۱۵، شماره ۵۴، صص ۲۲-۵.

داداش‌پور، هاشم؛ احمدی، فرانک (۱۳۸۹). رقابت‌پذیری منطقه‌ای به مثابه رویکرد نوین در توسعه منطقه‌ای، فصلنامه راهبرد یاس، مرکز پژوهشی مطالعات راهبردی توسعه، شماره ۲۲، صص ۸۱-۵۱.

ربیع، مسعود؛ خواجوی، محسن. (۱۳۹۲). تبیین راهبردهای رقابت‌پذیری شهر تهران. فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۵، صص ۵۶-۳۷.

شریف‌زادگان، محمدحسین؛ ندایی، طوسی، سحر. (۱۳۹۴). چارچوب توسعه فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران (مورد پژوهی: استان‌های ۳۰گانه). نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۰، صص ۲۰-۵.

- strategies in Europe (Northampton, MA: Edward Elgar Publishing), 171.
- Kwon, S., Kim, J., Oh, D. S. (2012). Measurement of urban competitiveness based on innovation indicators in six metropolitan cities in Korea. *World Technopolis Review*, 1(3), 177-185.
- Singhal, S., McGreal, S., Berry, J. (2013). An evaluative model for city competitiveness: Application to UK cities. *Land Use Policy*, 30(1), 214-222.
- Sinkiene, J. (2009). Competitiveness factors of cities in Lithuania. *Viesoji politika ir administravimas*, 29, 47-53.
- Uropean Commission. (1999). Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions of the European Union (Office for Official Publications of the European Communities: Luxemburg), 242.
- Webster, D., Muller, L., (2000). Urban competitiveness assessment in developing country urban regions: the road forward, the World Bank, Washington D.C.
- www.gucp.org/en (2008). Global Urban Competitiveness Project (GUCP) and the Global Competitiveness Report 2010-2011©2010 World Economic Forum.
- Yongqiang, Li. (2005). Conceptual model for urban competitiveness. *Southwestern University of Finance and Economics*, sep., 4(9) .
- Arcade, J., Godet, M., Meunier, F., Roubelat, F. (2009). Structural Analysis with the MICMAC Method & Actors' Strategy with MACTOR Method. *Futures Research Methodology*, 3rd edn. *Futures Research Methodology*. The Millennium Project, Washington DC.
- Begg, I. (1999). Cities and competitiveness, *Urban Studies*. 36(5/6), 795-809.
- Bruneckiene, J., Cincikaite, R., Kilijoniene, A. (2012). The specifics of measurement the urban competitiveness at the national and international level. *Engineering Economics*, 23(3), 256-270.
- Esko Lange, F. (2009). Urban governance, an essential determinant of city development. *World vision institute for research and development*, Bonn: University of Bonn.
- Hill, Charles W.L., Jones, Gareth R. (2013). *Strategic management theory: an integrated approach*, Publisher: Cengage Learning; 11 editions.
- Husso, M. (2011). Analysis of competition in the mobile phone markets of the United States and Europe. Master's thesis, Department of Management and International Business, Aalto University, School of Economics.
- Jiang, Y., Shen, J. (2010). Measuring the urban competitiveness of Chinese Cities in 2000, *Cities*, 27(5), 307-314.
- Kresl, P.K. (2007). *Planning cities for the future: the successes and failures of urban economic*

